

Szegedy-Maszák Mihály

Erősen vonakodva válaszolok a körkérdésre, noha meg-tisztelőnek érzem, hogy az általam becsült *Nappali ház* szerkesztősége számított a részvételemre. Mi az oka té-továzásomnak? Rövid, vázlatos szösszenet könnyen ad-hat okot félreértésre, márpedig az utóbbi években a kel-leténél kicsit több a programszerű nyilatkozat, és a kívá-natosnál kevesebb az árnyalt, átgondolt kifejtés, tehát aligha szerencsés szaporítanom az előbbieket. (Ime, máris olyan állítás, amelybe bele lehet kötni.) Alkatom sem tesz alkalmassá arra, hogy jó nyilatkozó legyek, csakis a hosszabb tanulmány műfajában érzem otthon magam, s egyre ke-veésbé szívesen válllok olyan témakört, amelyet nem ma-gam választottam, mert úgy látom, szellemi életünkben kísért a veszély, hogy túlzottan sok az alkalmi megnyil-vánulás.

A cím is zavar kissé, hiszen többféleképpen értel-mezhető. Mielőtt tehát válaszolni próbálok a kérdések egy részére, szükségesnek tartom körvonalmazni, mit is értek liberalizmuson és kultúrán. A szabadelvűség (libe-ralizmus) elnevezés használatával éppúgy visszaéltünk, mint a demokrácia emlegetésével. Hibának tartom, ha a maradi (konzervatív), szabadelvű, demokrata vagy szo-cialista szó eleve értéket jelöl. Reagan és Bush elnöksége alatt naponta többször hallottam és olvastam a „liberal” szót Amerikában, magától értetődően elmarasztaló ér-telemben. Nem sokkal kevésbé zavar, ha valaki büszkén emlegeti magát konzervatívként, liberálisként, demok-rataként vagy szocialistaként. Noha megítélesem szerint értékörzés csakis új érték teremtésével lehetséges – ezért nem rokonszenvezek (legalábbis tudatosan) a konzerva-tivizmussal –, a múlt örökségének fönntartása önmagá-ban véve is egyre nehezebb és sürgetőbb feladat, hiszen a hagyománynak sokkal nagyobb része áll legalábbis elvi-leg rendelkezésünkre, mint bármely korábbi időszakban. A kultúra területén nem szükségszerűen adott a folyto-nosság. A német daltól az olasz operáig vagy akár a nem hivatásos zenészek házi kamaramuzsikálásáig számos példa emlékeztet arra: nagyon is elképzelhető, hogy egy nagy hagyománynak egyszer s mindenkorra vége szakad. A múlt hozzáférhetősége nem természetes adottság, az emberiség nemcsak fölhalmozza, de el is felejté értékeit. A tehetség az egyén születéstől fogva adott képessége, ha-gyományt azonban csak több nemzedék tartós fáradozása hozhat létre.

A maradi szemléletet is lehet igényesen és a szabadelvűt is fölszínesen képviselni. Nem vagyok politikus, tehát e fogalmakat inkább csak elméletileg lehetséges értékrendekként fogom fel. Számomra a haladás mibenléte egyáltalán nem könnyen értelmezhető a XX. század végén, ezért a szabadelvű, a demokrata s a szocialista véleményem szerint nem lassúbb, illetve gyorsabb, hanem különböző irányú haladás eszményét képviseli.

Ennek előrebocsátása után elhatárolnám magamat a haszonelvű felfogástól, tehát attól az állásponttól, mely szerint a liberalizmus a birtoklásra törekvő individualiz-mus, illetve a szabad piacgazdálkodás eszmeisége, s igen óvatosan azt az örökséget vállalnám, amelyet Wilhelm von Humboldt, Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill vagy magyar vonatkozásban az érdekegyesítésre törekvő reformkor nagy nemzedékének több kiemelkedő tagja is képviselt. Persze, nagyon lehetséges, hogy ez az álláspont ma már sokak szemében maradinak minősül, hiszen tagadhatatlan, hogy a XIX. század óta sokat változott a vil-ág. A közelebbi múltból talán még leginkább Hayek felfogásával tudnám azonosítani magamat, aki *A szabad-ság megalkotása* (1960) című könyvében a következő meghatározást adta: „A szabadelvűség (...) elsősorban bármely – demokratikus vagy nem demokratikus – kor-mány kényszerítő hatalmának csökkentésére törekszik, míg a szigorúan hithű (dogmatikus) demokrata csakis egy korlátot ismer: az éppen létező többségi véleményt.” Liberális és demokrata ebben az általam elfogadott értelmezésben nem azonos egymással. Jogosultnak fogadom el a szabadelvűség demokrata bírálatát, mert nyugtalanít, hogy „a liberalizmus mindig hajlamos volt olyan embereknek tekinteni a szegényeket, akik saját hi-bájukból vallottak kudarcot” – ahogy Harold J. Laski írta *Az európai szabadelvűség fölemelkedése* (1936) című könyvében. A szabadelvűnek nemcsak más szemléle-tekkel, a sajátjával szemben is kételkedő álláspontot kell elfoglalnia. Némi túlzással, nehezen tudok elképzelni olyan liberális értelmiséget, akinek nincs lelkiismeret-furdalása, amiért egyfelől kisebbségért emel szót, más-részt elhanyagol kisebbségeket.

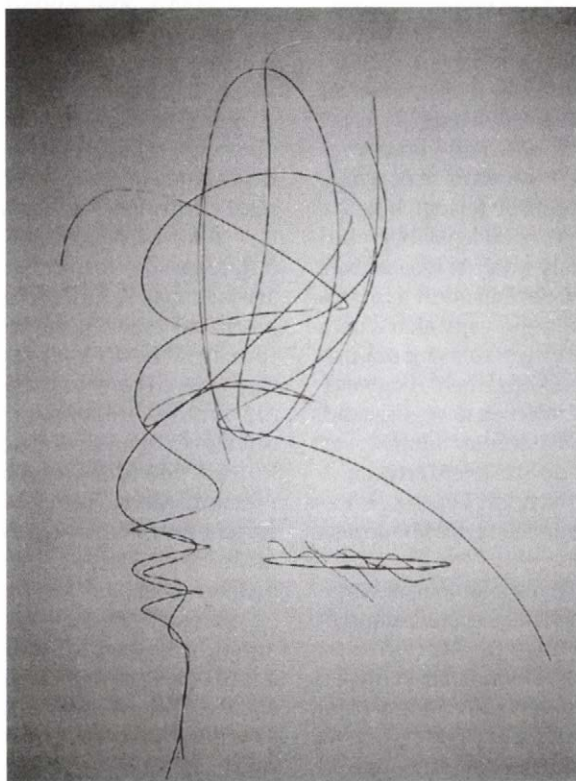
A körkérdés címében szereplő másik fogalom meg-határozásakor természetesen nem ugorhatom át a saját árnyékomat. A kultúra munkásaként, közelebbről mű-alkotások, szövegek értelmezőjeként tiszteletben tar-tom az alkotóra gyakran jellemző társadalomellenes-séget. A művészet elválaszthatatlan a szabadságtól, az alapvetően közösségi természetű kultúra viszont nevelés és hatalom kérdése is. Művészet aligha létezhet kultúra nélkül, de a kultúra nem elégséges a művészet kialakulásához. Nem lehet elhanyagolni a különbséget a történeti=tudományos és a teremtő világ között. Erre is emlékeztetett Jean-Jacques Rousseau az első dijoni értekezésben, amikor tagadó választ adott a kérdésre, vajon hozzájárult-e a tudományok s a művészetek föl-emelkedése az erkölcsök megtisztításához, és hasonló kettősséget hangsúlyozott Nietzsche a *Korszerűtlen elmékedések* második „darabjában”, amikor a történeti szemlélet hasznáról s káráról értekezett, vagy Gottfried Benn, aki *Soll die Dichtung das Leben bessern?* (1955)

című rádióelőadásában így írt: „A művészet hordozója statisztikai értelemben társadalomellenes, alig tud valamit arról, ami előtte s utána van, csak a saját belső anyagának él, gyűjti a hatásokat s addig szívja mélyen magába őket, míg nyugtalanra vált anyaga nem kényszerül arra, hogy fölszínre törjön. A művészet hordozóját egyáltalán nem érdekli a terjesztés, a felszíni hatás, a fogadtatás, a kultúra.”

A művészet és a kultúra egyaránt rászolgál a támogatásra, mert nem magától értetődik, hogy az emberek érzékenységet mutatnak irántuk. A kultúra termékei nem eleve hozzáférhetőek, ellenállást mutatnak, amelyet le kell győzni. A múltban az egyház, a műpártoló főnemes, a polgári megrendelő játszotta azt a szerepet, amelyet a jelenkorban jórészt az államnak kell vállalnia. Nem lehet arra gondolni, hogy ez visszaélés volna az adófizetők pénzével, mert bármilyen sajnálatos, annyit el lehet fogadni az értékőrzés híveinek érveléséből, hogy az emberek nem mindig tudják, mire van, pontosabban mire volna szükségük. Időszerű példára hivatkozva, a magyar állampolgárok egy része hihetőleg nem érti, miért helytelen, ha a Zeneműkiadó Vállalat (Editio Musica) részvényeinek 49,88 százalékát eladják 75 millió forintért az olasz Ricordi cégnek. Talán az sem botránkoztat meg sokakat, hogy a pécsi Csontváry Múzeum meglehetősen rossz állapotban van. Jelentős tudósok s művészek külföldre vándorlását viszonylag ritkán teszik szóvá, pedig az ő távozásuk is okozza, hogy kultúránk s művészetünk egyenetlen színvonalú. 1994 januárjában Erich Bergel, a budapesti Filharmóniai Társaság vezető karnagya fölmondta állását, művészi és erkölcsi kifogásokat emelve. Félek, viszonylag kevesen veszik észre, milyen nagy veszteség éri a magyar zeneéletet, ha e döntés végleges. Azoké a felelősség, akik nem biztosították kellő támogatással, hogy e kitűnő szakember zavartalanul dolgozhassék annak a zenekarnak élén, melyet 1853-ban Erkel alapított és a két háború között Dohnányi vezetett. Az értékőrző Klebelsberg is támogatta a kultúrát, a magát szabadelvűnek tekintő államnak még inkább kötelessége ez, hiszen a kultúrától elválaszthatatlan a különbözőség iránti türelem, enélkül pedig aligha létezhet szabad-elvűség.

Mivel a szellemi termék lényegéhez tartozik, hogy ellenállást fejt ki, a kultúrát nem lehet a piacra bízni. A kultúra értékei lehetnek kifizetődőek, de általában nem azok, ezért a piaci kultúra önellentmondás és a „gazdasági cenzúra” legföljebb a piaci törvények működésének ellensúlyozására alkalmazható. Szellemi érték és siker (elismertség vagy éppen eladhatóság) nem szükségképpen feleltethető meg egymásnak, sőt, nagyon is elképzelhető, hogy az új érték csak idővel válhat sikeressé. Stendhal regényírói nagyságát az olvasók többsége csak fél évszázaddal a halála után ismerte föl. Általában véve nem lehet tudni, mennyi idő kell ahhoz, hogy valamely eredeti szellemi teljesítmény köztudatba kerüljön. Nemcsak egyes ember, a többség is tévedhet. Tocqueville „a többség zsarnokságát” látta Amerikában, s a legutóbbi másfél században a többség egyre fokozottabb mértékben erőszakolja rá a maga nem kimondottan választékos ízlését a kisebbségre. Nyilvános helyeken, repülőgépen, áruházakban szól a zene, amelyet nem okvetlenül akar mindenki hallgatni. Igen magas a zajsztint; a fiatalok jelentős része még a maga műfajában sem igazán jó zenét hallgat a fejhallgatójával. Hasonló jelenségről a világ többi részében, így nálunk is beszélhetünk. A silány termékekkel zsúfolt környezet hatása lehetetlenné teszi, hogy a felnövekvő nemzedékben kialakuljon az igény a szellemi szabadságra. A közvélemény rémuralma még magasabb szinten is érvényesül: magára adó értelmiségnek úgyszólván elen-

Karel Malich: Föld-levegő (drót-objekt), 1973.

gedhetetlen, hogy elolvasson bizonyos könyveket. Nincs ideje saját ízlés kialakítására, hiányzik az alkalom arra, hogy önállóan fedezzen föl műveket a maga számára.

Abból, hogy az államnak kötelessége támogatnia a kultúrát, egyáltalán nem következik, hogy van joga beleszólnia olyan területek ügyeibe, mint a művészet vagy a tudomány. Őszintén szólva, nem is értem a kérdést, mely a „tartalmi szempontokra” vonatkozik, hiszen maga a megfogalmazás idegen a kultúrától. Talán nem szükséges példákat idézni a múltból annak bizonyítására, milyen végzetes hatása lehet annak, ha a hatalom irányítani próbálja a kultúrát. Hadd hivatkozzam Millre, aki *A szabadságról* írt s magyarul 1867-ben, azaz eredeti megjelenése után nyolc évvel Kállay Béni kitűnő fordításában és hosszú előszo-

vával kiadott értekezésében síkra szállt „a föltétlen vélemény- és érzelemszabadságért minden tárgy vonatkozásában”.

Roppant nehéz megmondani, ki is döntse el, mi legyen támogatandó s mi nem. Általánosságban csakis annyit mondhatok, az állami kényszert teljesen ki kell kapcsolni, hogy tisztán szakmai önellenőrzés érvényesüljön. Tudom, ez a megfogalmazás is szerfölött általános. Szerencsés volna, ha állami tisztviselő, illetve alkalmazott nem szólhatna bele a válogatásba, már csak azért sem, mert fönnáll a veszély, hogy nem a kultúra alkotói, hanem a hivatalnokok élnek jól abból, amiből válogatnak.

A kulturális kánonok a maradiság megtestesülései. Erősen korlátozó a szerepük, de senki nem vonhatja ki magát hatásuk alól. Mindnyájan ki vagyunk szolgáltatva nekik, hiszen megszabják, mit ismerhetünk. Csak kiállított festményeket láthat, nyomtatásban hozzáférhető könyveket olvashat, kizárólag előadott operát nézhet meg a közönség. A kánon teszi hozzáférhetővé a kultúrát – az *Eroica* azzalát viszonyítási pont, hogy sokat játsszák. Egyáltalán nem bizonyos, hogy valaki tudja, miféle olvasmányból tehet szert olyan ismeretre, amely épülésére szolgálhat. Csakis a kánon ad számára eligazítást. Természetesen akadályozhatja is a megértést intézményesültsége folytán. A fordítás, a gépzene s a reprodukció növeli ugyan a látókörünket, de nem pótolhatja az eredetiben olvasást, az élő zene hallgatását s a képtárlátogatást. Sőt még a hangverseny, a színház vagy a múzeum megszokott keretei is elvonhatják a figyelmet a lényegről.

A kánont tekintély szentesíti, lerombolása viszont elválaszthatatlan a szabadságtól. „Abszolút minőség” bajosan igazolhatja a kánon létezését, mert ilyen aligha létezik. A múlt örökségének fönntartását mindig intézmények biztosítják, ezek pedig hatalommal rendelkeznek. A kánonok megmerevedését hatalmi szóval vagy akár pusztá eltökéléssel nem lehet gátolni, csakis új, eredeti teljesítmények képviselhetnek ellenhatást velük szemben – ám ezek létrehozását természetesen nem lehet megtervezni. Az intézmény csak megőrizni tud, teremtésre kizárólag az egyéni tehetségnek van lehetősége. A közönségnek fáradtságos erőfeszítéssel kell megismernie a kánonokat, lerombolásuk pedig általában kivételes képességű egyént igényel. A szabadelvűség szellemétől elválaszthatatlan, hogy bárkinek joga van kétségbe vonni bármely elfogadott értéket.

Eötvös József nagy művének, az *Uralkodó Eszméknek* alap gondolata szerint a szabadság, az egyenlőség s a nemzetiség „ellenkezésben áll egymással”. Ha az első egyéni szabadságot értünk, akkor az érvényben levő kánonok a megszokás zsarnokságát képviselik, s a liberalizmus legalábbis az állandó mérlegelésükre kötelez. Az ilyen szemlélet alapján a kánon szükséges rossz, és már csak ezért is minél több kánon elismerésére van szükség. Sőt, a létezők lerombolása is kívánatos, miközben nem feledhetjük, hogy minden kánonrombolás új kánon(ok) szükségyszerű teremtését vonja maga után, enélkül elképzelhetetlen.

Csakis egy másik értékrend nevében tagadhatom a rám erőszakoltnak érvényességét. Marcel Duchamp egykor harcolt a múzeumi művészet ellen; ma a világ leghíresebb múzeumaiban található az általa egykor kiállított – készített, összeállított vagy egyszerűen talált – tárgyak. Pierre Boulez, ki fiatalkorában oly hevesen támadta a hangversenyek maradi műsor-összeállítását, napjainkra korunk legnagyobb hatású zenei kánonformálója lett.

Léteznek a kultúrának olyan összetevői, amelyek mérlegelésekor nem kerülhető meg a kánon nemzeti vagy nemzetközi jellegének kérdése. Elsősorban a nyelvi kultúra, az irodalom ilyen terület. Magyar festészetről vagy zenéről a szó szigorú értelmében legföljebb a romantika óta szokás beszélni, a magyar irodalomnak viszont tagadhatatlan ismérve a nyelv. A szabadelvűséget össze lehet egyeztetni a nyelvi sokféleség eszményével, de csakis az avatatlanok képzelhetik azt, hogy könnyű megállapítani, mit is őrizzen meg egy közösség az anyanyelvi kultúrájából. Rajtunk kívül senki nem fogja számon tartani a magyar irodalom emlékeit, s ezt kötelességünknek kell tekintenünk, másfelől viszont alighanem felül kellene vizsgálnunk a nemzeti kánont. Nemcsak holt részeknek az eltávolítására gondolok, de újráfelfedezésre is. Manapság még íróink egy részének emlékezete is rövidebb a kelleténél. Babits, Kosztolányi vagy akár Weöres sokkal többet tudott a magyar kultúráról, mint mai költőink s íróink némelyike. Természetesen akadnak kivételek – például Márton László, kinek művei ékesen tanúsítják régebbi irodalmunk alapos ismeretét – de sokaknál kísért a gondolat, hogy a magyar kultúra lényegében a huszadik századra korlátozódik. Ez az időbeli provincializmus nemzeti önismeretünk szempontjából is roppant káros. A szabadelvűség nemcsak térbeli, hanem időbeli táglátó-körűsége, történeti tudatra is kötelez.

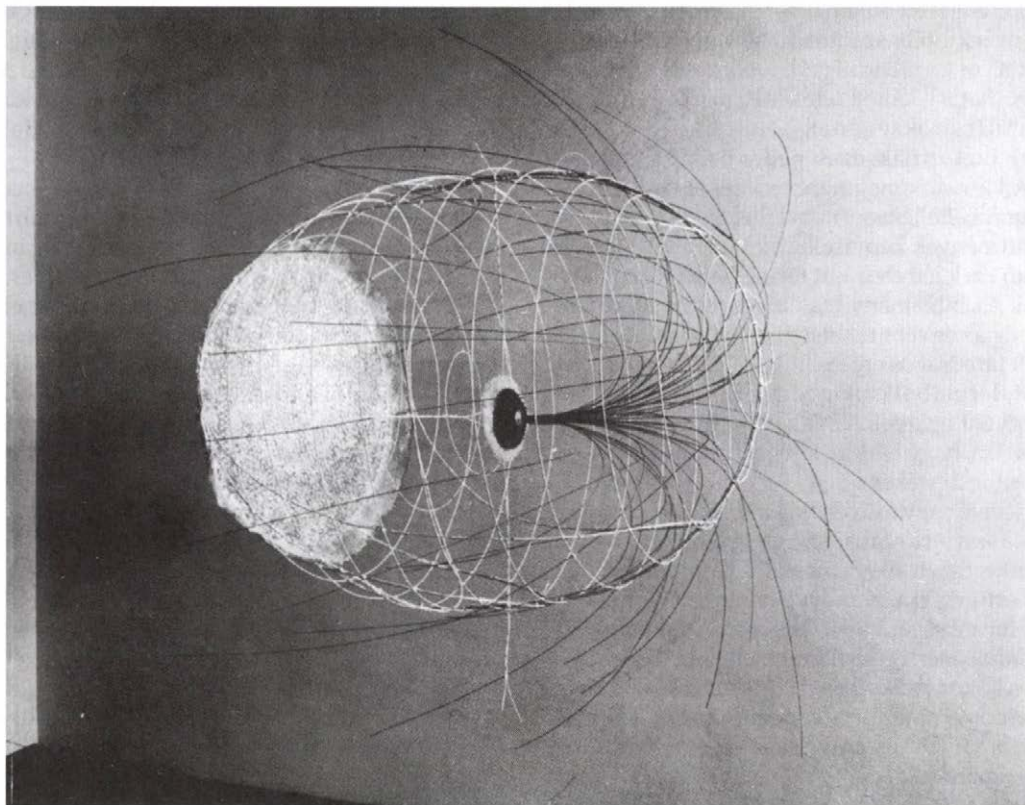
Az éremnek az a másik oldala, hogy a jelenkor egyre sürgetőbbé teszi a nemzetközi összehasonlítást. A természet- s társadalomtudományok néhány ágán, valamint a zenén kívül viszonylag kevés eredményes kísérletet látok arra, hogy saját nemzeti kultúránkat eljuttassuk másokhoz, és nem eléggé tudatosul bennünk, hogy mind több európai országban igyekeznek a figyelem középpontjába állítani a földrész közös kulturális hagyományát. Nagy kár, hogy Magyarországon egyelőre kevésbé adóttak az összehasonlító szemléletre bátorítás intézményes keretei, így például vajmi csekély a kölcsönhatás a modern filológia s a nemzeti tudomány között. Angol, francia, német, orosz, spanyol és magyar irodalmat külön-külön tanítunk, vagyis nem nézünk szembe azzal a ritkán fölvetett s ezért ez idő szerint legalábbis jórészt megválaszolhatatlan kérdésre, milyen is nemzeti irodalmunk viszonya az európai hagyományhoz. Hol a túlértékelés, hol a lebecsülés hibájába esünk, és lényegében nem tudjuk, volna-e egyáltalán létjogosultsága az olyan vizsgálódásnak, melyet az a szándék vezérelne, hogy megállapítsuk, mennyiben is gazdagította a magyar az európai irodalmat.

Oktatást nem lehet elképzelni kánonok nélkül. A magyar iskolák átalakítására azért is szükség volt, mert a nyolcvanas évek végére már hitelüket veszítették a politikai hatalom képviselői által hirdetett kulturális kánonok. Úgy látom, nem igazán sikerült a változtatás. Néhány példára is hivatkozhatnék. Nehéz újszerű megközelítést várni a tanároktól, ha nem kapnak elég segítséget. Azokat az irodalommal foglalkozó tankönyveket, amelyek a Kádár-korszakban állandó politikai támadások céltáblái voltak, a rendszerváltozás után kivonták a gimnáziumokból. Ezt önmagában véve nem kifogásolnám. Azt ellenben már igen, hogy helyettük nem újabb felfogás szerint készült tankönyvek kerültek forgalomba, hanem legtöbb esetben azokat tanítják, amelyek sokkal inkább képviselték az 1989 előtti hivatalos értékrendet, és legalábbis némely vonatkozásban régebbi, sőt olykor tudományos szempontból elavult szemlélet jegyében készültek.

A felsőoktatás is meglehetősen felemás képet mutat. Az oktatók egy részének szakmai tudása némileg korszerűtlen. Ha jól tudom, a Képzőművészeti Főiskolán a hallgatók által kezdeményezett átalakítás félig elakadt. Személyes tapasztalatom sem igazán szívderítő. A pesti bölcsészkaron tanegységek merev rendszere szerint kell oktatnunk. Előadóként két lehetőség között választhatok:

vagy XIX. századi magyar költészetéről vagy prózáról és drámáról beszélhetek. Az amerikai rendszerre hivatkozva vezeték be a változtatásokat, noha az Egyesült Államokban egészen másféle módon folyik az oktatás. A tengerentúli felfogást egyébként nem tartom követendőnek – már csak azért sem, mert teljesen más körülményekkel, tárgyi s anyagi feltételekkel függ össze –, de talán még annak is több köze van a szabadelvű alapelvhez, mely szerint az egyetem nem kész ismereteket ad, és az oktató nem a diákért van, hanem mindketten a tudományért. A közelmúltban bevezetett változtatások inkább csak a hallgatóknak adtak nagyobb szabadságot, az oktatóknak nem, holott így csak ismeretek átadására van lehetőség, nincs mód arra, hogy töprengésre készítsünk. Ahogyan Wilhelm von Humboldt írta *A berlini tudományos intézmények külső és belső szervezetéről* szóló, 1810 körül készített tervezetében: „a tudományt olyasvalaminek kell tekinteni, amit még nem találtak meg egészen, és ami egészen soha nem is található meg, és mint ilyet szakadatlanul tovább kell kutatni.” Ehhez a szellemhez kellene minél közelebb jutnunk, olyan előadásoknak az elérhetetlenül magas színvonalát szem előtt tartva, mint például Heidegger *Was heisst Denken?*-sorozata. Az ilyen cél eléréséhez azonban nemcsak fölkészült tanárookra van szükség, de arra is, hogy az oktatóknak nagyobb szabadsá-

Karel Malich: Az emberiség kozmikus kapcsolata (drót, festék, 155x155x135 cm), 1984–88.

got adjanak, vagyis lehetővé tegyék, hogy a hivatali ügyintézés, az értekezletek és a papírmunka helyett inkább szellemi tevékenységgel töltse idejét s arról beszélhessen, ami éppen kutatóként foglalkoztatja. Kutatás és oktatás nem két különböző dolog, hanem ugyanannak kétféle szemlélete. Úgy sejtem, egyetemeink legjobb tanárai a két háború között közelebb jártak ennek a szabadelvű eszménynek a megvalósításához.

A kultúra központosított támogatása csakis akkor előnyös, ha nagyon igényes az irányítók értékrendje. Kockázatos az ilyen megoldás, mert van rá esély, hogy nem elég tág látókörű az állami intézmény képviselője, aki arról dönt, mi is pártolandó. Fogas kérdés, kire is lehet

bízni, hogy különbséget tegyen jó és rossz között, hiszen senki nem csalhatatlan. Általános szakértelem nem létezik, csakis különleges képzettség. A de facto s de jure tekintély ritkán esik egybe. A Kulturális Minisztériumnak de facto hatalma van. Sokkal nehezebb megmondani, mi is a de jure tekintély záloga. Nagyon óvatosan fogalmaznék: minden területen vannak tapasztalt értelmezők, akik a kultúra valamely termékeit jól ismerik. Ha jól tudom, a *Koránban* olvasható az állítás, mely szerint „Isten és az állam elleni bűnt követ el az uralkodó, aki olyan embert helyez valamely hivatalba, kinél van alkalmasabb a birodalmában.” Csakis ezt az intést ajánlhatom azok figyelmébe, akiknek föladata a minőség támogatása a kultúrában.

Halmai Gábor

A feltett három főkérdés közül az elsőt és a harmadikat érzem olyannak, amelyben egy alkotmányjoggal foglalkozó jogásznak kompetenciája lehet, ezért csak ezekre kísérek meg válaszolni, igyekezvén itt is szakmám keretei között maradni.

1. Támogassa-e a liberális állam a kultúrát, illetve a művészeteket?

A jogász válasza egyértelmű igen. Sőt, úgy gondolom, a liberális jogállamnak alkotmányos kötelezettsége is van erre. Az a tény, hogy ez mind a mai napig nem vált a liberális demokráciák evidenciájává, nem kis részben a „szocialista emberi jogi felfogás” hatásának is köszönhető. A szocialista alkotmányokat ugyanis – az 1936-os sztálinitól kezdve – kidekorálták az összes elképzelhető alapjoggal a hagyományos szabadságjogoktól a gazdasági-szociális-kulturális jogokig bezárólag. Különösebb kockázata nem volt e nagyvonalúságnak, hiszen a jogok egyike sem volt jogi értelemben garantált. Mégis úgy tűnik ez a szocialista blöff némileg zavarba hozta a valóban demokratikus jogállamokat: ódzkodtak lemaradni az általuk méltán bírált diktatúráktól az állampolgári jogok alkotmányos deklarálásában. Ezt a paradox helyzetet jelezte, hogy amikor 1966-ban az ENSZ keretében az alapjogok tekintetében máig jelentős egyezségokmányok vitája folyt, éppen a szocialista országok voltak azok, amelyek a politikai és a szabadságjogok mellett a szociális és kulturális jogok kodifikálása mellett kardoskodtak. Nem akarom azt állítani, hogy a szocializmus évtizedeiben ezek az úgynevezett második generációs jogok pusztán írott malasztként szerepeltek a jogi dokumentumokban, hiszen nem lehet tagadni például az állam szerepét a kultúra támogatásában. Ugyanakkor a liberális jogállam intézményrendszerének hiánya nem kényszerítette az államot, az ígéretek jogi úton nem lehetett érvényesíteni. Valószínűleg ez a hely-

zet is hozzájárult ahhoz, hogy a modern alkotmányos államok csak mostanában kezdik tisztázni saját maguk számára is az alapjogok azon típusának jogi sajátosságait, amelyek közé a kulturális jogokat is sorolni szokás. Aligha vitás ugyanis, hogy ez a jogcsoport más alkotmányos kötelezettségeket ró az államra, mint az olyan tradicionális szabadságjogok, amilyen az egyesülés, a gyülekezés vagy éppen a művészi, tudományos stb. formákban való kifejezés szabadsága. Ez utóbbiak esetében az állam teendője alapvetően negatív jellegű: lehetőség szerint ne akadályozza a polgárokat e jogaik gyakorlásában. Ezzel szemben a kultúrával kapcsolatos jogok bizonyos pozitív cselekvésre, „szolgáltatásra” kötelezik a közhatalmat. Ezen szolgáltatások egy része a polgár alanyi jogaként is megfogalmazható, ami azt jelenti például, hogy érvényesítésük érdekében közvetlenül bírósághoz lehet fordulni. Ilyen például a kötelező általános iskolai oktatáshoz való jog. A szélesebb értelemben vett kultúra legtöbb elemének támogatásával kapcsolatban azonban a közvetlen peresíthetőség helyett egyfajta állami feladatról lehet beszélni. Ennek a pontos tartalma persze mindig függ az adott állam teljesítőképességétől is. Kicsit profánabb fogalmazásban: úgy gondolom, a legzseniálisabb kulturális alkotások szerzőinek sincs alanyi joguk az állami támogatásra, ugyanakkor az államnak igenis kötelezettsége a kultúra istápolása, amelyet például a költségvetés elosztása tekintetében alkotmányosan is számon lehet kérni. Egy közeljövőben remélhetőleg megalkotandó új magyar alkotmányban kívánatos lenne tisztázni a kultúrához kapcsolódó szabadságjogok és az azzal összefüggő állami feladatok különbségeit. Abban nem tehetünk engedményeket, hogy a művészeti, tudományos, tanítási szabadság tartalmi szempontok alapján nem korlátozható. Az állam pozitív kötelezettségvállalásainak előírásával azonban óvatosabbnak kell lenni. Már csak azért is fontosnak tartanám individuális szabadságok és állami